

Is Rent
EDWARD MALISZEWSKI.

PRZEWODNIK
PO
Gubernji Mińskiej.
ZARYS STATYSTYCZNO-OPISOWY.

(Z mapką).

WYDAWNICTWO STRAŻY KRESOWEJ
Warszawa, Długa 50, pokój 414.
DRUKARNIA P. AMBROZIEWICZA—WARSZAWA, JASNA № 3.

1919.

K-84 / 89

GUB. MIŃSKA

Gubernja Mińska.

Zarys statystyczno-opisowy.

CZEŚĆ OGÓLNA.

Najrozleglejsza ze wszystkich gubernij litewsko-białoruskich, gubernja mińska ma obszaru 91.373 klm. kwadr., a więc równa się trzem czwartym obszaru całego Królestwa Polskiego (126 tys. klm. kw.), większa jest od całej Galicji (78 tys. klm. kw.) i od wszystkich razem wziętych sześciu rejencyj polskich w dotychczasowym zaborze pruskim (80 tys. klm. kw.). Z państw niepodległych obcych nie dorównywiają jej obszarem m. in. Belgja, Dania, Bawarja, Szwajcarja i Serbja. Istniejące tu w zaraniu dziejów luźne formacje państwowe podbite zostały ostatecznie przez Litwę i wraz z nią weszły niebawem w ścisły związek z Polską pod dachem wspólnej Rzeczypospolitej. Od r. 1569 do 1795 istniało osobne województwo mińskie, złożone z trzech powiatów: mińskiego, mozyrskiego i rzeczyckiego. Obejmowało ono wschodnią połac późniejszej gubernji tejże nazwy. Zachodnie natomiast jej części wchodziły za czasów polskich w skład województw: nowogródzkiego i brzesko-litewskiego czyli brzeskiego. Po zaborze kraju Rosja utworzyła w r. 1795 gubernję mińską, złożoną z dziesięciu powiatów, zaś w r. 1843 odłączono od niej dwa powiaty: dziśnieński

u

M7844

i wilejski do gubernji wileńskiej, a natomiast przyłączono powiat nowogródzki z gub. grodzieńskiej. Odtąd aż do przemian, wywołanych przez wojnę obecną, gub. mińska dzieliła się na 9 powiatów: miński, bobrujski, borysowski, ihumeński, mozyrski, nowogródzki, piński, rzeczycycki i slucki.

Dwie trzecie części obszaru gubernji, mianowicie południowe i wschodnie jej powiaty, tworzą właściwe Polesie. Jest to kraina błot i lasów, wzniesiona zaledwie 100 do 150 metrów nad poziomem morza. Główną rzeką jest tu Prypeć, potężny dopływ Dniepru, przyjmująca na obszarze gub. mińskiej z prawej strony: Stochód, Słyr, Horyń ze Słuczą, Uborć i Uszę, zaś z lewej: Bobryk, Łań, Słucz litewską i Ptycz. Na wschodzie przecina Polesie płynący od północy Dniepr wraz z Berezyną.

Północno-zachodnia część gubernji, mianowicie powiaty: miński, nowogródzki wraz ze skrawkiem pow. sluckiego wchodzą w skład pojezierza litewskiego. Wzniesienie nad poziom morza wynosi tu od 150 do 300 metrów (Łysagóra na północ od Mińska ma 345 m). Tutaj główną rzeką jest Niemen, który początek ma w błotnistych lasach pow. ihumeńskiego pod wsią Dolhinczami.

Z jezior największe są na Polesiu: Kniaź w powiecie mozyrskim rozległości 47 klm. kw., oraz Wygonowskie w pow. pińskim, mające 26 klm. kw. obszaru. To ostatnie przez kanał Ogińskiego, długości 50 klm., łączy się od północy ze Szczarą, dopływem Niemna, od południa zaś z Jasioldą, dopływem Prypeci. Jest to zatem połączenie wód morza Czarnego z wodami Bałtyku. Na wyżynie litewskiej zasługuje na uwagę wsławione przez Mickiewicza jezioro Świtez w pow. nowogródzkim o powierzchni półtora klm. kw., głębokości zaledwie 13 m., kształtu idealnie kolistego, o dnie piaszczystem i błękitnawej barwie wód. Położone jest wśród pięknych lasów, dziś niestety znacznie przetrzebionych.

Z ogólnej przestrzeni gubernji 91.373 klm. kw. najwięcej, bo 16.183 klm. kw. przypada na pow. mozyrski, najmniej — 5.174 klm. kw. na pow. nowogródzki. Według obliczeń urzędowych z r. 1905, było w gubernji mińskiej 8.013.453 dzies., z czego 65.6% własności prywatnej, 24.3% ziemi nadziałowej włościańskiej i 10.1% rządowej i publicznej.

Gruntów nadziałowych jest tu 1.945.998 dzies., a gospodarstw włościańskich 213.924, z tego 12.3% gospodarstw do 5 dzies., 63.9% od 5 do 10 dzies., 25.8% powyżej 10 dzies. Na jedno gospodarstwo nadziałowe przypada przeciętnie 9.1 dzies.

Własność prywatna obejmuje 5.256.977 dzies., w tem 4.836.644 dzies. własności osobistej i 420.333 dzies. towarzystw i spółek. Z pośród własności prywatnej osobistej do szlachty należy 4.041.851 dzies., do włościan 141.781 dz., do kupców 309.083 dzies., do mieszczan 61.045 dzies., do duchowieństwa 2.266 dzies. i do pozostałych 279.891 dzies. Nadto do obcych poddanych należy 727 dzies. W kategorii własności towarzystw i spółek część znaczna, bo 337.336 dzies. należy do spółek włościańskich, ogółem zatem, wraz z własnością nadziałową, w gub. mińskiej należy do włościan 2.430.314 dzies.

Wreszcie własności rządowej i publicznej jest 810.478 dzies., w tem 721.487 dzies. rządu, 49.843 dzies. cerkwi, 4.765 dzies. klaszt. prawosł. i 54.383 dzies. miast.

Przed rozbiorami kraju własność ziemska na całym obszarze późniejszej gubernji należała wyłącznie do Polaków. Już jednak po r. 1793, zaraz po zajęciu kraju, nowe władze rosyjskie rozpoczęły konfiskaty majątków niemiłych sobie osób i instytucyj. Między innymi skonfiskowano wówczas olbrzymie dobra ihumeńskie, należące do biskupów wileńskich oraz wielkie obszary na Polesiu, będące własnością Oskierków. Po r. 1831 skonfiskowano tu znowu: Stolpce z 14 wsiami — Czartoryskich, Horodyszczce — Paców, Bryciankę — Białopiotrowiczów, Jatwę — Kaszy-

ców, Łapicze — Niezabitowskich. Ogółem w roku tym skonfiskowano w gub. mińskiej z górą 100 tys. dzies. Na mocy ukazu z r. 1841 zabrano znów tu 198.854 dzies. duchowieństwu katolickiemu. Wreszcie po r. 1863 skonfiskowano tu znowu blisko 100 tys. dzies., nadto zaś 53 majątki wystawiono na sprzedaż przymusową w ręce rosyjskie. Kontrybucja, opłacana po r. 1863 przez ziemiaństwo polskie, wynosiła rocznie 225.500 rb.

Według statystyki urzędowej z r. 1864 było tu 3.259 większych właścicieli Polaków, mających 3.064.391 dzies., oraz 507 nie Polaków, mających 1.044.091 dzies. W tej drugiej kategorii największą pozycję stanowiły majątki poradziwillowskie, które jako wiano ks. Stefanji Radziwillówny przeszły w ręce ks. Wittgensteina (711 tys. dzies.). W roku zaś 1905, również według obliczeń rządowych, w ręku Polaków miało być już tylko 49.5 proc. całego obszaru większej własności.

Według danych departamentu leśnego było w r. 1911 w gubernji 3.013.169 dzies. lasów, z czego 472.546 dzies. rządowych, 5.613 dzies. cerkwi, klasztorów i miast, 28.189 dzies. własności nadz. i 2.506.658 dzies. prywatnych.

Zasiewów było w r. 1910: pszenicy 29.400 dzies., żyta 607.700 dzies., jęczmienia 105.100 dzies., owsa 256.600 dzies., hreczki 69.500 dzies., prosa 12.600 dzies., grochu 17.700 dzies., kartofli 187.900 dzies., lnu 22.300 dz. i konopi 5.400 dzies.

Zwierząt domowych było w r. 1910: koni 341.100, bydła 990.100, owiec 672.800, kóz 14.000, świń 651.400. Na 100 mieszkańców wypadło: 12 koni, 36 sztuk bydła, 25 owiec i 24 świń.

Przemysł rolniczy reprezentowany był w r. 1910 przez 225 gorzelni (1.657 rob.), 15 browarów (110 rob.) i 1.221 młynów (1.560 rob.).

Ogółem było w gubernji w 1910 r. 427 zakładów przemysłowych z 10.867 robotnikami, w tej liczbie 78 tartaków, zatrudniających 3.429 rob.

Liczba ludności wynosiła w 1912 r. 2.926.200 głów (32 na klm. kw.). Składa się ona w znacznej większości z Białorusinów, a w trzech południowych powiatach: pińskim, mozyrskim i rzeczyckim—z Poleszuków, stanowiących poniekąd typ przejściowy pomiędzy Białorusinami i Małorusinami. Ponadto na całym obszarze gubernji, zwłaszcza w jej północnych powiatach, rozsiana jest gęsto ludność polska, a po miastach i miasteczkach siedzą gęsto Żydzi. Według wyznań miało być w 1897 r.: 10.1% katolików, 73.1% prawosławnych i 16% Żydów.

W gubernji jest 9 miast powiatowych, 126 miasteczek i 9 084 wsi.

POWIAT MIŃSKI.

Obszar 5.221 klm. kwadr. Ludność w 1912 r. — 354.300 głów wraz z miastem Mińskiem (68 na klm. kw.). Według danych z r. 1897 miało być 24% katolików, 51% prawosławnych i 23% Żydów. Stosunek ten później zmienił się jednak na korzyść katolików, gdyż po ukazie z r. 1905 liczne wsie i nawet całe parafje, zapędzone przymusowo na prawosławie, powróciły do wiary przodków. Z ogólnej przestrzeni 463.113 dzies.— do rządu należy 10.469 dzies. (w tem 8.332 dzies. lasu), do włościan nadz. 137.754 dzies., i do właśc. prywatnych 305.115 dzies. (w tem 45 majątków ponad 1 tys. dzies.). W powiecie jest 1 miasto, 17 miasteczek i 14 parafij katolickich.

Mińsk, miasto gubernjalne, położone po obu brzegach rzeki Świsłoczy, w odległości 521 w. od Warszawy, a 179 od Wilna, tworzy ważny węzeł kolejowy na skrzyżowaniu kolei moskiewsko-brzeskiej i lipawsko-romeńskiej. Istnieją tu dwie osobne stacje kolejowe. O wielkim ruchu, jaki tu panuje, świadczy obrót kasowy, który przed wojną na każdej z tych stacyj wynosił dziennie od 6 do 7 tys. rb. w ruchu towarowym i od 1 tys. do 1.500 rb. w ruchu pasażerskim. Dzięki korzystnemu swemu położeniu i jako siedlisko władz administracyjnych M. wzra-

stał dość szybko w ostatnich dziesiątkach lat. W r. 1909 liczono tu 95 tys. mieszkańców, w tem z górą 20 proc. Polaków, a 52 proc. żydów. W r. 1912 naliczono tu już 113 tys. mieszk. Żywił polski, aczkolwiek usuwany systematycznie od wszelkich urzędów, odgrywał w życiu społecznym, samorządzie miejskim, handlu, przemyśle i zawodach wyzwolonych rolę dominującą. Istniało tu przed wojną 60 zakładów przemysłowych, zatrudniających około 2 tys. robotników. Roczna produkcja wynosiła z górą 3 $\frac{1}{2}$ miliona rubli. Było tu ponadto 7 $\frac{1}{2}$ tys. rzemieślników, istniało 15 szkół średnich, 16 drukarni, teatr, 9 klubów i sal koncertowych, 32 hotele. Początek M. ginie w pomroce dziejów. Około r. 1100 powstało osobne księstwo mińskie, już jednak po stu latach rządzą tu przedstawiciele Litwy. Po połączeniu się Litwy z Polską, M. stał się stolicą osobnego województwa i szybko rosnąć zaczął w dobrobyt. Pierwszy kościół zbudował tu Jagiello w r. 1387. Prawo magdeburskie uzyskało miasto w r. 1496. Z klęsk wojennych, jakie spadały na miasto, wymienić należy najazdy Tatarów w r. 1506 i Moskali w r. 1519 i 1655. Mińsk jednak odbudowywał się szybko, a jako siedziba władz wojewódzkich i sądowych, oraz ognisko handlu na całą wschodnią część W. Ks. Litewskiego, rozwijał się wciąż i wzrastał w ludność i zamożność. Po zaborze kraju M. został w r. 1795 stolicą gubernji, a od r. 1798 do 1869 i biskupstwa katolickiego. Istniały tu niegdyś kościoły i klasztory: dominikanów (z r. 1617), bernardynów (1638), benedyktynek (1633), bernardynek (1633), jezuitów (1700), benedyktynów (1700), karmelitów (1703), bonifratrów (1709), marjawitek (1771) i bazylianek. Wszystkie te kościoły i klasztory zostały w ciągu XIX stulecia pozamykane i poprzerażane na cerkwie lub na koszary i więzienia. Ostatnią ksienią bazylianek mińskich była głośna później na emigracji Makryna Mieczysławska, której męczeńskie losy opisał Juliusz Słowacki w poemacie p. t.: „Rozmowa z matką

Makryną Mieczysławską“. Pozostał jedynie, jako katedralny, a od r. 1869 parafjalny, kościół pojezuicki, wzniesiony w stylu późnego baroka. W r. 1839 zbudowano nowy kościółek na cmentarzu kalwaryjskim, a w r. 1861 kościół par. na Złotej Górze. Wreszcie w r. 1910 ukończona została budowa wspaniałej świątyni pod wezwaniem św. Symeona i Heleny, utrzymanej w stylu romańskim, a wzniesionej kosztem Edw. Woyniłłowiczów. Pomimo zewnętrznych cech rusyfikacji miasto żyje dotychczas wspólnem życiem z całą Polską. Podczas powstania 1863 r. organizacja tutejsza działała bardzo sprawnie pod przewodem Pelikszów, Świętorzeckich, Oskierków, Świdów i in. Długą listę rozstrzelanych wówczas uczestników powstania rozpoczął Michał Ciundzewicki, b. oficer wojsk ros. Mińsk jest miejscem urodzenia znakomitego historyka, Tadeusza Korzona, zasłużonego działacza oświatowego, Konrada Prószyńskiego (Promyka), oraz literata i pedagoga, Marjana Massoniusa. W d. 8 sierpnia 1919 r. M. zajęty został przez wojska polskie.

M. Białorucz nad rz. Wiaczą, o 25 w. od Mińska.

M. Dubrowy w par. rakowskiej, własność czas długi historycznej rodziny Chmarów, dziś Lubańskich. Był tu kościół z XVI w., zabrany w r. 1868 na cerkiew.

M. Gródek Ostroszycki nad rz. Usiążą, o 21 w. od Mińska, własność hr. Tyszkiewiczów, z pięknym pałacem i zwierzyńcem.

M. Gródek Siemkowski, niegdyś własność Chmarów, o 14 w. od Mińska, przy trakcie wileńskim. Kościół tutejszy zabrany został po r. 1868 na cerkiew.

— M. Iwieniec nad rz. Wołną, o 60 w. od Mińska. Był tu niegdyś kościół i klasztor franciszkanów, fund. w r. 1606. Klasztor skas. w r. 1833, kościół w r. 1868 zabrano na cerkiew, a parafjan gwałtem zaliczono w poczet prawosławnych. Nowy mur. kościół w stylu gotyckim wzniesli parafjanie w r. 1907.

M. Kamień nad rz. Kamionką, o 69 w. od Mińska. Kościół drewn. od r. 1522 fundacji Zabrzezińskich.

M. Kojdanów nad rz. Niecieczką, o 40 w. od Mińska, spora osada, wspominana w kronikach już pod w. XIII, dawna własność Radziwiłłów, którzy tu ufundowali w XVI w. zbór kalwiński murowany w środku obronnego okopu, dotychczas istniejący, jako paraf. dla ewang.-reform. z trzech powiatów. Kościół kat. drewn. z r. 1439. W pobliżu gęste zaścianki szlachty zagrodowej.

M. Mikołajewszczyzna przy ujściu rzeczki Turczanki do Niemna, drobna osada, był tu kościół, zabrany w r. 1866 na cerkiew.

M. Pierszaje nad rz. Pierszajką. Kościół drewniany od r. 1600.

M. Raków, o 35 w. od Mińska, własność niegdyś Sanguszków, którzy tu mieli rezydencję, od r. 1804 Zdziechowskich. Tu urodzili się: Marjan Z., literat i prof. uniwersytetu Jagiellońskiego, oraz brat jego, Kazimierz, powieściopisarz. Kościół od r. 1686, nowy mur. z r. 1906. Były tu również klasztory dominikanów i bazylianów.

M. Rubieżewicze nad rz. Sulą, o 56 w. od Mińska. Kościół tutejszy, dawnej fundacji, w r. 1866 zabrany został na prawosławie wraz ze znaczną częścią parafjan. Nowy mur. wznies. w r. 1910.

M. Samochwałowicze nad rz. Ptyczą, o 17 w. od Mińska, drobna osada.

M. Stobódka, o 60 w. od Mińska, również drobna osada.

M. Stołpce przy ujściu rz. Odcedy do Niemna, o 77 w. od Mińska. Duża przystań, z której w r. 1909 wysłano zagranicę z górą 1.600 tratw. W czasie nawigacji pracuje tu do 4½ tys. robotników. Rozległe dobra (miast. i 14 wsi) skonf. w r. 1831 Czartoryskim. Był tu kościół, fundacji Słuszków z r. 1623, zabrany po r. 1863 na cerkiew, oraz klasztor dominikanów, skas. w r. 1833.

M. Świerzeń, przystań nad Niemnem, o 77 w. od Mińska, własn. Radziwiłłów. Kościół mur. z r. 1588.

M. Wołma nad rzeczką tejże nazwy, o 42 w. od Mińska. Od r. 1474 był tu kościół drewn., zabrany w 1886 na cerkiew. Nowy drewn. z r. 1910.

M. Zaslów nad rz. Świsłoczą, o 24 w. od Mińska, stara osada, wspominana w kronikach już pod w. X, własność kolejno Hlebowiczów, Sapiehów, Przeździeckich, wreszcie Prószyńskich, którym majątek ten skonfiskowano w r. 1863. Były tu dwa kościoły murowane — oba zabrane na cerkwie: jeden poddominikański z r. 1676, zabrany w r. 1832, drugi z r. 1774, zabrany w r. 1866. Dopiero w ostatnich latach wybudowano tu kaplicę katol. drewn. Na cmentarzu tutejszym spoczywają zwłoki zasłużonego pisarza, Jana Chodźki, zmarłego w r. 1851.

Wieś Adamaryn w pobl. Zaslawia. Tu ur. się w r. 1834 zasłużony przyrodnik i podróżnik, prof. Benedykt Dybowski.

Wieś Annopol nad rz. Ptyczą, o 25 w. od Mińska, dawne dziedzictwo Chaleckich, później w spadku Radziwiłłów, od niedawna Tyszkiewiczów. Pałac z pamiątkami i dziełami sztuki. Kościół drewn. od r. 1776, nowy mur. w budowie.

Wieś Cholawszczyzna w pobl. Gródka Ostrosz. Był tu piękny kościół w stylu gotyckim fund. Tyszkiewiczów, zabrany na cerkiew.

Wieś Chotów na pogr. pow. oszmiańskiego, duże dobra Łęskich. Był tu kościół, filjalny par. kamieńskiej.

Wieś Czyki przy trakcie z Kojdanowa do Mińska, miejsce ur. w r. 1855 znanego filozofa polskiego, Adama Mahrburga.

Wieś Działina w pobliżu Kojdanowa, o 40 w. od Mińska, niegdyś własność znanych w naszej literaturze braci Adolfa i Eustachego Januskiewiczów.

Wieś Górki, o 20 w. od Mińska, skonf. w r. 1863 Kornelowi Pelikszy, zasłużonemu obywatelowi, naczeln-

nikowi cywilnemu województwa mińskiego w organizacji powstańczej.

Wieś Ignatycze, o 18 w. od Mińska, pięknie zagospodarowany majątek Jelskich.

Wieś Jaczonka nad rzeczką tejże nazwy, w pobliżu Kojdanowa, skonf. w r. 1863 Bolesławowi Oskierce, czynnemu w ówczesnej organizacji narodowej.

Wieś Maćki w gm. białoruckiej, do r. 1865 była własnością kompozytora-muzyka, Florjana Miładowskiego, który tu stale mieszkał z rodziną.

Wieś Nowopole, na trakcie między Rakowem a Zasławiem, siedziba ks. Hieronima Druckiego-Lubeckiego, poety i autora dramatów.

Wieś Prusnów w pobliżu Niemna. Słynęła dawniej wzorowym gospodarstwem, prowadzonym przez Maszewskich, teraz hr. Czapskich. Kościół z r. 1806.

Wieś Ratomka, st. kolei lip.-rom., o 16 w. od Mińska, największe letnisko w okolicach tego miasta, dokąd corocznie zjeżdża około 3 tys. letników.

Wieś Rusinowicze nad rz. Ptyczą, dawna własność Uniechowskich, którzy zebrali tu dużo pamiątek i dzieł sztuki i prowadzą staranne gospodarstwo.

Wieś Śleplanka Mała nad rz. Ślepią, w początkach XIX w. własność Walentego Wańkowicza, artysty-malacza, który zgromadził tu sporo obrazów, skonfiskowana w r. 1863 synowi jego, Adamowi, naczelnikowi cywilnemu pow. mińskiego w organizacji powstańczej.

Wieś Śleplanka Wielka, o 4 w. od Mińska, piękny majątek Wańkowiczów, z rezydencją, obfitującą w dawne pamiątki.

Wieś Stańków, o 35 w. od Mińska, znaczne dobra niegdyś Radziwiłłów, później w spadku Czapskich, z których Emeryk, znany numizmatyk, założyciel pięknego muzeum w Krakowie, urządził tu wspaniałą rezydencję. Staranne gospodarstwo. W okolicy dużo szlachty zagrodowej. W r. 1863 w pobliżu S. wyznaczone było główne

ognisko powstania w pow. mińskim, nad którym dowództwo objął Paweł Dybowski.

Wieś Wlazyn, o 21 w. od Mińska. Kościół murow. w stylu gotyckim z r. 1864, fund. Bohdaszewskich.

Wieś Wołczkewicze nad rz. Ptyczą, o 16 w. od Mińska. Kościół od r. 1806, nowy murow. z r. 1904 fund. hr. Czapskich.

Wieś Wyhonicze, w parafii rakowskiej, o 40 w. od Mińska. Tu ur. się w r. 1828 i zmarł w r. 1904 artysta-muzyk i kompozytor, Michał Hruszwicki.

Wieś Załucze nad Niemnem, o 75 w. od Mińska, upamiętniona dziewięcioletnim pobytom poety Ludwika Kondratowicza (Wład. Syrokomli), który opisał ją w r. 1847 w znanym wierszu p. t. „O moim starym domku“.

Wieś Żukowy Borek nad rz. Jaczonką w pobliżu Niemna, o 78 w. od Mińska. Tu podobno ur. się około r. 1754 uczony i filozof żydowski, Salomon Majmon. Tu również w latach 1840 — 1850 przebywał przy rodzicach, nadleśnych radziwiłłowskich, poeta Antoni Pietkiewicz (Adam Plug), i opisał tę miejscowość w wierszach p. t.: „Żukowy Borek“ i „Piosnka rodzinna“.

POWIAT BOBRUJSKI.

Obszar 12.222 klm. kwadr. Ludność w 1912 r. — 359.300 głów (29 na klm. kw.). Według danych z r. 1897 miało być 5% katolików, 75% prawosławnych i 20% żydów. Z ogólnej przestrzeni 1.013.151 dzies. — do rządu należy 117.794 dzies. (w tem 91.052 dzies. lasu), do włościan nadz. 251.629 dzies. i do właścicieli prywatnych 631.097 dzies. (w tem 87 maj. ponad 1 tys. dzies). Powiat ma charakter nawskroś poleski: przeważają lasy i błota. W powiecie jest 1 miasto, 10 miasteczek i 4 parafje katolickie.

Bobrujsk, miasto powiatowe, położone na prawym brzegu Berezyny, przy ujściu do niej rzeczki Bobrujki, stacja kolejowa o 139 w. od Mińska. Ożywiony handel

drzewem i zbożem. Przed wojną było tu 25 zakładów przemysłowych, w tem 9 tartaków. Mieszkańców 12.900, w tem 75% żydów. W pocz. XVI w. wzniesiono tu zamek, który odegrał pewną rolę podczas wojen z Moskwą i Kozakami. Kościół farny fundował tu w r. 1615 Piotr Tryzna, wojewoda parnawski, — nowy mur. z r. 1903. Po zaborze kraju w r. 1793 B. został miastem powiatowem, a w r. 1810 założono tu twierdzę, którą w r. 1812 oblegał czas jakiś gen. Dąbrowski ze swoją dywizją. Później w twierdzy bobrujskiej więziono niejednokrotnie dzielniejsze jednostki z pośród młodzieży polskiej na Litwie i zmuszano je do ciężkich robót. Na pocz. 1918 r. B. zajęty został przez pierwszy korpus wojsk polskich w Rosji pod wodzą gen. Dowbora-Muśnickiego.

M. Gródek, drobna osada nad Ptyczą, o 35 w. od Bobrujska.

M. Hłusk nad rz. Ptyczą, o 43 w. od Bobrujska, starożytna osada, niegdyś dziedzictwo ks. Holszańskich, którzy mieli tu zamek obronny. Kościół mur. z r. 1667, fund. Połubińskich. Był tu również klasztor bernardynów.

M. Lubań nad rz. Oresą, o 115 w. od Bobrujska, drobna osada w gluchej okolicy.

M. Lubonicze nad rz. Lubońką, o 19 w. od Bobrujska.

M. Osipowicze nad rz. Sinią, stacja kolei, o 101 w. od Mińska, z odnogą do Urzecza, — warsztaty kolejowe.

M. Ozarycze nad rz. Ochówką, na głębokiem Polesiu, o 93 w. od Bobrujska.

M. Parycze, znaczna przystań nad Berezyną, o 45 w. od Bobrujska.

M. Pobołowo nad rz. Dobośnią, o 46 w. od miasta pow., własn. niegdyś Malinowskich, sprzedana przymusowo po r. 1863 w ręce obce.

M. Świsłocz, przystań nad rz. Berezyną, o 40 w. od Bobrujska. Kościół drewn. z r. 1786 fund. Zabiellów.

M. Urzecze nad rz. Berezdenką, wśród wielkich lasów, o 88 w. od Bobrujska, własność niegdyś Radziwiłłów, z których ks. Karol „Panie kochanku” założył tu hutę szklaną, której wyroby słynęły na całej Litwie.

Wieś Choromce lub Choromic, kościół drewniany z r. 1845.

Wieś Rudobiełka nad rz. Nierotówką, o 70 w. od Bobrujska, niegdyś własność Łappów, którzy prowadzili w rozległych dobrach wzorowe gospodarstwo, wzniesli piękną rezydencję i kaplicę katol. par. choromickiej, — po r. 1863 sprzedana przymusowo w ręce obce.

Wieś Smolhów w par. hłuskiej. Tu w domu skromnego dzierżawcy ur. się 17 września 1822 r. Ludwik Kondratowicz, który zasłynął z czasem szeroko w kraju, jako poeta pod pseudonimem Władysława Syrokomli.

POWIAT BORYSOWSKI.

Obszar 10.152 klm. kwadr. Ludność w 1912 r. — 326.100 głów (32 na klm. kw.). Według danych z r. 1897 miało być 13% katolików, 75% prawosławnych i 11% żydów. Z ogólnej przestrzeni 880.063 dzies. do rządu należy 71.230 dzies. (w tem 54.662 dzies. lasu), do włościan nadz. 198.636 dzies. i do właśc. prywatnych 604.639 dzies. (w tem 90 maj. ponad 1 tys. dzies.). W powiecie jest 26 zakładów przemysłowych, w tem 21 gorzelni, oraz 1 miasto, 14 miasteczek i 10 parafij katolickich.

Borysów, miasto powiatowe na lewym brzegu Berezyny, stacja kolei o 74 w. od Mińska. Jest tu znaczna przystań handlowa. 19 tys. mieszk., w tem 60% żydów. 20 zakładów przemysł., m. in. huta szklana (225 robotn.) i 2 fabryki zapalek (870 rob.). Gród tutejszy założony został już w XII w. Zamek stał na wyspie i połączony był z wybrzeżem przy pomocy mostu. Bywali tu nieraz królowie polscy podczas wypraw zbrojnych przeciwko Moskwie, m. in. w r. 1514 bawił tu Zygmunt I, a w r. 1609 Zygmunt III. W r. 1660 walczył pod B. Czarniecki. Najbar-

dziej jednak pamiętną w dziejach jest rola, jaką odegrał B. podczas kampanji 1812 r. Z powodu opanowania przez Rosjan prawego brzegu Berezyny pod B., Napoleon podczas odwrotu z Moskwy musiał poniechać zamiaru przeprawienia się tutaj i szukać odpowiedniego miejsca dalej w górę rzeki.

M. Berezyna Górna w pobliżu źródeł Berezyny, o 135 w. od Borysowa. Kościół drewn. z r. 1682 fund. Paców. Był tu również klasztor bernardynów, skasowany w r. 1832.

M. Chołopienicze, o 56 w. od Borysowa, dawna własność Chaleckich, później Chreptowiczów, w końcu Łappów, sprzedana przymusowo w ręce obce po r. 1863. Kościół od r. 1703, nowy mur. z r. 1904. Był tu również klasztor dominikanów, a w latach 1813—1831 szkoła powiatowa.

M. Chotajewicze przy drodze z Ziemбина do Mołodeczna. Kościół drewn. z r. 1803. Był tu klasztor dominikanów, skas. w r. 1832.

M. Dokszyce, niedaleko od źródeł Berezyny, o 105 w. od Borysowa, a 10 w. od st. kolej. Pałajanowa. Spora osada, 4.500 mieszk., ma browar z 10 rob. Kościół od r. 1608, nowy z r. 1745.

M. Hajna nad rz. tejże nazwy, o 54 w. od Borysowa. Był tu do r. 1865 kościół, jeden z najdawniejszych w kraju, założony w r. 1387 przez Jagiellę w liczbie siedmiu pierwszych świątyń na Litwie. Zabrano go na cerkiew, a parafjan przeważnie przymusowo przyłączono do prawosławia.

M. Jeśmony, o 91 w. od Borysowa, drobna osada.

M. Krasnołuki nad rz. Essą, o 66 w. od Borysowa.

M. Łohojsk nad rz. Hajną, o 44 w. od Borysowa, dawny gród warowny, wspominany już w XI w., nadany w XV w. przez Kazim. Jagiellończyka Czartoryskim, potem w spadku Tyszkiewiczów, pozostaje dotychczas w ręku tej rodziny. Zamek tutejszy zburzony został przez

Szwedów w r. 1706. Przed stu laty wzniesiono tu piękny pałac, w którym Konstanty Tyszkiewicz, autor „Brzegów Wilji“ i innych cennych prac, zgromadził piękną bibliotekę i muzeum. Są tu siarczane źródła lecznicze.

M. Okołowo nad rz. Korgowicą, o 56 w. od Borysowa. Kościół z r. 1798 fund. Wollowiczów.

M. Pleszczenice nad rz. Małą, o 50 w. od Bor. Tu w r. 1812 miał Napoleon ze swym sztabem trzeci nocleg po pamiętnej przeprawie berezyńskiej.

M. Smolewicze nad rz. Plissą, o 37 w. od Bor., wielkie dobra leśne poradziwillowskie.

M. Szklańce, drobna osada żydowska w par. kiemieszowskiej; na jej gruntach bierze początek rz. Wilja.

M. Wołosewicze nad rz. Wieświerdzianką, o 80 w. od Borysowa.

M. Ziembin, wśród lasów i błot, o 24 w. od Bor. Miał tu pierwszy nocleg w r. 1812 Napoleon po przeprawie i bitwie berezyńskiej. Kościół od r. 1640, nowy mur. z r. 1809. Był tu również klasztor dominikanów.

W. Dziedziłowicze nad rz. Mrajem, o 50 w. od Bor. Kościół drewn. z r. 1798 fund. Śliźniów.

W. Kiemieszowce lub Kiemieszewicze. Kościół drewn. z r. 1675.

W. Korzeń nad rz. Boczyłówką. Kościół drewn. z r. 1605.

W. Mściż nad rz. Mrajem, o 49 w. od Bor. W majątku Wollowiczów istniały przed pół wiekiem piękna biblioteka i zbiory dzieł sztuki. Był tu kościół drewn., filjalny par. dziedziłowickiej, teraz kaplica.

W. Omnieszew w par. okołowskiej. Był tu kościół drewn. z r. 1795, fund. Korsaków, skas. w r. 1866.

W. Studzianka na lewym brzegu Berezyny, o 12 w. na północ od Borysowa, pamiętna trzydniową przeprawą armji Napoleona w odwrocie z Moskwy w d. 27—29 listopada 1812 r.

M7844

POWIAT IHUMENSKI.

Obszar 10.081 klm. kw. Ludność w 1912 r. — 327.200 głów (32 na klm. kw.). Według danych z r. 1897 miało być 10% katolików, 76% prawosławnych i 12% żydów. Z ogólnej przestrzeni 857.553 dzies. do rządu należy 40.611 dzies. (w tem 31.540 dzies. lasu), do włościan nadz. 178.531 dzies. i do właśc. prywatnych 631.387 dzies. (w tem 84 maj. ponad 1 tys. dzies.). W powiecie jest 35 zakładów przemysł., w tem 22 gorzelnie, oraz 2 huty szklane i 10 tartaków, — zaś 1 miasto, 17 miasteczek i 5 parafij katolickich.

Ihumeń, miasto powiatowe, nad bagnistą rzeczką Ihumenką, o 65 w. od Mińska, a 96 od Bobrujska, niegdyś dziedzictwo Kieźgajłów, którzy całe rozległe dobra, zwane Baksztami, nadali w XV w biskupom katolickim wileńskim. Zabrane przy drugim rozbiornie przez Rosję i skonfiskowane dotychczasowym właścicielom, został Ihumeń podniesiony do godności miasta powiatowego. Nie posiada ono i dziś jeszcze znaczenia handlowego. Mieszkańców ma 5.700, w tem 65% żydów. Kościół drewn. z r. 1799.

M. Berezyna, znaczna handlowa przystań nad rzeką tejże nazwy i rozległe dobra leśne hr. Potockich, obfitujące dotychczas w grubą zwierzynę, m. in. w niedźwiedzie i łosie. Duży pałac mur. Kościół drewn. z r. 1641, fund. Sapiehów.

M. Bohuszewicze nad rz. Usą, o 30 w. od Ihumenia, rozległe dobra, skonfiskowane w r. 1863 Bolesławowi Świętorzeckiemu, wybitnemu organizatorowi i uczestnikowi powstania w Mińszczyźnie.

M. Chotuj, drobna osada nad rz. Świsłoczą, kościół drewn. z r. 1797, filjalny par. świsłockiej.

M. Dudzicze nad rz. Ptyczą, niegdyś dziedzictwo Prozorów, którzy wzniesli tu w XVIII st. piękny dwór, zachowany dotychczas, — później Jelskich. Tu ur. się w r. 1830 artysta-skrzypek i kompozytor, Michał Jelski.

W dworze w D. miał w r. 1812. dwudniową kwaterę k. Józef Poniatowski podczas pochodu na Moskwę. W M. Dukora nad rz. Świsłoczą, o 35 w. od Ih. Własność niegdyś Ogińskich, później Osztorpów, którzy wzniesli tu wielki pałac, w końcu Hartingów. Piękny kościół tutejszy zabrany został w r. 1864 na cerkiew.

M. Kliczew, w połudn. części powiatu.

M. Lady, o 27 w. od Ih., drobna osada, niegdyś słynąca klasztorem bazyljanów, zabranym w r. 1839 na prawosławie, oraz istniejącą tu do r. 1824 szkołą powiat. 4-klasową.

M. Łaplczce nad rz. Świsłoczą, o 42 w. od Ih., skanf. w r. 1831 Niezabitowskim.

M. Łosza nad rz. tejże nazwy, o 83 w. od Ih., drobna osada wśród wielkich lasów.

M. Mohilna nad Niemnem, o 105 w. od Ih.

M. Plaseczna nad Niemnem, drobna osada.

M. Pohost nad rz. Klewicą, o 52 w. od Ih.

M. Puchowicze nad rz. Świsłoczą, o 32 w. od Ih., drobna osada żydowska.

M. Śmitowicze nad rz. Wolmą, o 27 w. od Ih., własność kolejno Zawiszów, Ogińskich, później Moniuszków i w końcu Wańkowiczów. Jeden z Moniuszków wznosił tu rozległy pałac. We dworze duży księgozbiór i sporo dzieł sztuki.

M. Szack nad rz. Szaczą, o 70 w. od Ih., niegdyś dobra Oskierków, którzy około r. 1790 wzniesli tu murywany pałac i założyli piękny park.

M. Uzda nad rz. Uździanką, o 86 w. od Ih. Kościół z r. 1798 fundacji Zawiszów. Jest tu również meczet tatarski.

M. Użlany nad rz. Użanką, o 55 w. od Ih. Na cmentarzu w pobliżu U. spoczywają zwłoki literata Michała Bohusza-Szyszki, który zmarł w r. 1877 w niedalekim Olchowie.

12 dmp

16 dmp
4 pp wiek

13-17 pp

11 dmp
skarb
ok. 5 pp

Wieś Bleliczany nad rz. Bielica, miejsce urodzenia w r. 1800 Józefa Massalskiego, literata i bajkopisarza.

Wieś Błoń nad rz. Citewką, o 30 w. od Ih, skonf. w r. 1863 Ant. Ossowskiemu. Jest tu kościół par., wzniesiony z drzewa w r. 1748. Głośny w swoim czasie wierszopis, jezuita, ks. Józef Baka, autor „Uwag o niechybnej śmierci”, fundował tu w r. 1745 rezydencję jezuitów i sam tu długi czas przebywał.

Wieś Jurewicze, o 19 w. na półn.-wschód od Ih. W d. 21 maja 1863 r. powstańcy ihumeńscy w liczbie 150 ludzi pod wodzą kap. Stan. Laskowskiego stoczyli tu pomyślną bitwę z Moskalami.

Wieś Korolliszczewicze nad Świsłoczą, o 16 w. od Mińska, ma kościół drewniany z r. 1785 fund. Prószyńskich.

Wieś Marcjanówka przy trakcie ihum.-berezynskim. W połowie maja 1863 r. rozbity tu został oddział powstańców ihumeńskich z za Berezyny pod wodzą Piotra Jeśmana.

Wieś Nowosiółki nad rz. Citewką, o 30 w. od Ih., znaczne dobra, skonf. w r. 1863 Bonifacemu Krupskiemu.

Wieś Ozierce w zach. części powiatu, wśród błot, pamiętna klęską powstańców sluckich w d. 3 maja 1863 r. Powstańców było około 50 pod wodzą Wład. Maszewskiego i jego adjutanta, Feliksa Klukowskiego, którzy obaj polegli.

Wieś Radkowszczyzna, w par. kat. ihum., niegdyś własność głośnego na Litwie filantropa, Dominika Moniuszki, który już w pierwszej połowie XIX st. uwolnił całkowicie lud swój z poddaństwa i założył w R. szkołę ludową, w której sam został nauczycielem. Szkoła zamknięta została przez rząd w r. 1838. D. Moniuszko zmarł w Mińsku w r. 1848.

Wieś Rawanicze w pobl. rzeki Uszy, dopływu Berezyny, ma kościół murow. z r. 1790, filjalny par. berezynie-

skiej, pałac z biblioteką i archiwum Slotwińskich, oraz fabrykę sukna.

Wieś Rusakowicze nad rz. Ptyczą, własność i siedziba Henryka Weysenhoffa, znanego artysty-malarza.

Wieś Serafin, probostwo z kościołem par. drewn. z r. 1762 w gminie Omelno.

Wieś Sierhiejewicze nad jez. Muchą, w końcu XVIII w. własność i siedziba Franciszka Bukatego, ostatniego posła Rzeczypospolitej w Anglii.

Wieś Ubiel nad rz. Wołmą, o 17 w. od Ih. Tu w r. 1819 ur. się Stanisław Moniuszko, znakomity artysta-muzyk, twórca „Halki”.

Wieś Woronicze, o 4 w. od st. Rudzieńsk. Miejsce urodzenia w r. 1811 zasłużonego literata, Michała Bohusza-Szyszki.

Wieś Zamość, o 56 w. od Ih., dawne dziedzictwo Jelskich, z których Aleksander, zmarły tu w r. 1917, autor wielu cennych prac o Mińszczyźnie, zgromadził piękne zbiory i dużą bibliotekę wraz z archiwum.

Wieś Cytań 15 sierp.

POWIAT MOZYRSKI.

Obszar 16.183 klm. kwadr. Ludność w 1912 r. — 261.200 głów (16 na klm. kw.). Najrozleglejszy i najslabiej zaludniony powiat na całym obszarze Litwy historycznej. Według danych z r. 1897 miało być 5% katolików, 78% prawosławnych i 16% żydów. Z ogólnej przestrzeni 1.466.058 dzies. do rządu należy 156.561 dzies. (w tem 83.744 dzies. lasu), do włościan nadz. 239.762 dz. i do właśc. prywatnych 1.054.732 dzies. (49 maj. ponad 1 tys. dzies.). W powiecie, posiadającym 12 tartaków i 14 gorzelni, — jest 1 miasto, 8 miasteczek i 5 parafii katolickich.

— Mozyrz, miasto powiatowe na prawym brzegu Prypeci, przy trakcie z Bobrujska do Owrucza, a od niedawna i stacja kolej. (w odległości 12 w. od miasta). Położone małowniczo na dość znacznym wzniesieniu, odległe

1915. 16.17 rok

16-18 sierp

*pastor Moniuszki
tablica Bohusza*

15 sierp

328 w. od Mińska, a 761 od Warszawy, ma 10 tys. mieszkańców, w tem 66% żydów. Jest tu fabryka zapalek (360 rob.), tartak i browar. Duża przystań rzeczna na Prypeci. Jest to stara osada, wzmiankowana już pod XI w., zrazu we władzy książąt wołyńskich, od połowy XIV w. sholdowana przez Olgierda, podlegała częstym napadom Tatarów, Moskali i Kozaków. Był tu zamek obronny murowany, który spłonął w r. 1603. Do r. 1795 miasto powiatowe województwa mińskiego, odtąd gubernji mińskiej. Były tu klasztofy bernardynów i marjawitek. Kościół drewn. z r. 1616.

M. Dawidgródek nad Horyniem, o 60 w. od Mozyrza. Duża handlowa osada i rozległe dobra ordynackie ks. Radziwiłłów z siedzibą rezydencjonalną w Mańkiewiczach. Kościół drewn. od r. 1623.

M. Jelsk lub Karolin, o 85 w. od Mozyrza, drobna osada na głębokiem Polesiu.

— M. Kopatkewicze nad rz. Ptyczą, o 61 w. od Moz. Rozległe dobra, skonf. w r. 1863 Antoniemu Jeleńskiemu, jednemu z kierowników organizacji powstańczej na Litwie. Kościół drewn. z r. 1796.

— M. Lenin nad rz. Sluczą, o 170 w. od Mozyrza.

— M. Łachwa nad rz. Śmiercią, o 173 w. od Mozyrza, wśród wielkich puszczy i bagien. Ur. się tu w r. 1816 Marjan hr. Czapski, autor cennej „Historji konia“, b. właśc. Kiejdan na Żmudzi, zesłaniec na Syberję za r. 1863.

— M. Petryków nad Prypecią, o 62 w. od Moz., dawna osada, niegdyś własność ks. Olelkowiczów, którzy tu mieli zamek obronny, zniszczony przez wojska moskiewskie, później Chodkiewiczów. Dziś spore ognisko handlu na rozległą okolicę i ruchliwa przystań na Prypeci. Kościół z r. 1838.

— M. Skryhałów nad Prypecią, o 85 w. od Mozyrza. Rozległe dobra leśne, niegdyś Oskierków. W okolicy dużo kurhanów i okopisk przedhistorycznych.

M. Turów nad Prypecią, o 126 w. od Moz. Jedna z najstarożytniejszych osad na Polesiu. Istniało tu od XI w. samodzielne księstwo turowskie. Później własność ks. Ostrogskich. W r. 1648 rozgromił tu Kozaków hetman Janusz Radziwiłł. W nowszych czasach wzięty tu został do niewoli w d. 3 marca 1863 r. Roman Rogiński, dowódca oddziału powstańczego, który w d. 23 stycznia wyruszył z Białej Podlaskiej. Kościół katolicki miał tu powstać w r. 1414 z fundacji ks. Witolda. Nowy murow. z r. 1804 zabrany został w r. 1864 na cerkiew.

Wieś Dereszewicze nad Prypecią, rozległe dobra leśne Kieniewiczów.

— Wieś Kimbarówka, zwana również Ciemną Dollną, nad Prypecią, w pięknym położeniu w pobliżu Mozyrza. Były tu klasztory: cystersów, założ. w r. 1711, oraz cystersek z r. 1744. Kościół mur. z r. 1744.

Wieś Komarowicze nad rz. Oresą, na pograniczu pow. bobrujskiego, miejsce urodzenia literatki i działaczki oświatowej na Litwie, Emmy z Jeleńskich Dmochowskiej, która wieś tę opisała w „Wiśle“ z r. 1891.

Wieś Lelczyce nad rz. Uborcią. Kościół drewniany z r. 1909 fund. hr. Tyszkiewiczów.

Wieś Łuczycy nad rz. Ptyczą, niegdyś własność Jeleńskich, z których Napoleon, zasłużony obywatel, zmarły w r. 1883, testamentem poczynił znaczne zapisy na cele publiczne, m. in. na założenie szkoły wiejskiej w Łuczycach.

POWIAT NOWOGRÓDZKI.

Obszar 5.174 klm. kwadr. Ludność w r. 1912 — 324.600 głów (63 na klm. kw.). Według danych z r. 1897 miało być 11% katolików, 76% prawosławnych i 12% żydów. Z ogólnej przestrzeni 468.541 dzies. do rządu należy 33.283 dzies. (w tem 30.399 dzies. lasu), do właśc. nadz. 178.382 dzies. i do właśc. prywatnych 252.574 dzies. (49 maj. ponad 1 tys. dzies.). Z zakładów przemysłowych

jest w powiecie: 29 gorzelni, 4 tartaki, 3 cegielnie i 1 fabryka jedwabiu. W powiecie jest 1 miasto, 24 miasteczka i 11 paraf. katolickich.

Nowogródek, miasto powiatowe, położone malowniczo w odległości 21 w. od stacji kolejowej tejże nazwy, 141 w. od Wilna, 142 w. od Mińska, a 497 w. od Warszawy, ma 9.800 mieszk., w tem 85% żydów, nieco Tatarów, reszta Polaków. Założone prawdopodobnie w XI w., spustoszone przez Mongołów w r. 1241, zajęte przez ks. litewskiego, Erdziwilla, zostało potem za sprawą jego brata, Mendoga, stolicą Litwy około r. 1250. W r. 1314 spalili miasto Krzyżacy. Po zgonie Gedymina otrzymał księstwo nowogródzkie syn jego, Korjat. Później Witold odbudował zamek w N., fundował tu kościół farny i osadził w mieście Tatarów. Jako stolica województwa, a zarazem siedziba co drugą kadencję trybunału litewskiego, rosło miasto w dobrobyt. Powstały tu kościoły i klasztory: franciszkanów, dominikanów, bonifratrów, jezuitów, bazylianów oraz dominikanek i bazylijanek. Wszystkie te świątynie rząd rosyjski pozamykał w ciągu XIX w. Pozostał tylko kościół poddominikański, fund. w 1624 r. przez Krzysztofa Chodkiewicza. Z ocalałych pamiątek zasługują na uwagę: resztki historycznego zamku na wyniosłej górze, w pobliżu inna góra, zwana grobem Mendoga, wreszcie ruiny kościoła farnego z pięknym pomnikiem marmurowym, wzniesionym przez Jana Rudominę na pamiątkę rycerzy, poległych w bitwie pod Chocimem w 1621 r. Now. jest miejscem urodzenia w d. 24 grudnia 1798 r. największego poety polskiego, Adama Mickiewicza, który również kształcił się tu w szkołach dominikańskich. - Stoi tu jeszcze dom jego rodziców, choć przebudowany. W d. 18 kwietnia 1919 r. Now. zdobyty został przez wojska polskie.

M. Baranowicze, ważna stacja węzłowa kolejowa na skrzyżowaniu dróg poleskich i moskiewsko-brzeskiej. Przed paru dziesiątkami lat głucha wieś, dziś liczy mia-

steczko około 22 tys. mieszk., w tem 85% żydów. Są tu warsztaty kolejowe i obóz wojskowy. Kościół i parafia kat. powstały tu dopiero na parę lat przed wojną.

M. Cyryn nad rz. Serweczą, o 31 w. od Nowogródka, kopalnia kredy.

M. Delatycze nad Niemnem, o 21 w. od Now., drobna osada.

M. Horodyszczce, o 34 w. od Now., niegdyś piękna rezydencja Paców, skanf. w r. 1831 jen. Ludwikowi Pacowi. Był tu kościół z r. 1640, zabrany w r. 1864 na cerkiew.

M. Iszkoldź, o 48 w. od Now. Był tu kościół dawnej fundacji, zabrany w r. 1866 na cerkiew. Ludność jednak w całym miasteczku (około 2 tys. dusz) jest katolicka, a i w okolicy jest bardzo dużo katolików.

M. Jeremicze przy ujściu Uszy do Niemna, o 38 w. od Now., drobna osada żydowska.

M. Korelicze nad rz. Rutą, o 21 w. od Now., stara osada, wspomniana niejednokrotnie w dziejach. M. in. w r. 1738 utworzona tu została konfederacja oszmiańska pod laską Marcjana Ogińskiego, popierająca kandydaturę Stan. Leszczyńskiego na tron polski.

M. Kroszyn nad rz. Szczarą, o 50 w. od Now. Kościół od r. 1442, odbud. w r. 1818.

M. Krzywoszyn nad rz. Lipnicą, o 90 w. od Now. Był tu kościół, zabrany po r. 1865 na cerkiew.

M. Lipsk, drobna osada w połudn., poleskiej części powiatu. Kościół mur. z r. 1910, fund. hr. Potockich.

M. Lubcz nad Niemnem, o 22 w. od Now., spora miejscina, głośna niegdyś jako jedno z głównych ognisk reformacji na Litwie. Istniał tu zbór arjański oraz drukarnia, którą założyli w XVI w. Kiszkwie. Później Radziwiłłowie wzniesli tu zamek murowany o czterech wieżach, z którego dziś pozostały tylko ruiny.

M. Mir nad rz. Miranką, o 45 w. od Now., dziedzictwo niegdyś Illiniczów, którzy wzniesli tu potężny zamek

w stylu gotyckim, o 5 basztach, później Radziwiłłów, dopiero przed 25 laty nabyte przez zrusyfikowaną gałąź ks. Mirskich. Ruiny zamku dotychczas przedstawiają się okazale. Kościół drewn. z r. 1800.

M. Niehniewicze, o 16 w. od Now. Był tu kościół dawnej fundacji, skas. w r. 1868.

M. Nowa Mysz nad rz. Myszanką, o 54 w. od Now., dawna własność Chodkiewiczów, później Niesiołowskich. Kościół mur. z r. 1825.

M. Ostrów nad rz. Myszanką, drobna osada.

M. Poczepowo nad rz. Sworotwą, o 21 w. od Now.

M. Połoneczka nad rz. Dźwieją, o 59 w. od Now., dawne dziedzictwo Radziwiłłów z piękną rezydencją. Kościół drewn. z r. 1751.

M. Połonka nad rz. tejże nazwy, o 51 w. od Now. Tu w r. 1506 hetmani Stan. Kiszka i Michał Gliński rozgromili Tatarów krymskich. Tu również w d. 27 czerwca 1660 r. hetm. kor. Stefan Czarniecki wraz z hetm. lit. Pawłem Sapięgą odnieśli walne zwycięstwo nad daleko liczniejszą armją moskiewską Chowańskiego, Trubeckiego i Naszczokina. Legło tu trupem 18 tys. Moskali, wzięto 60 armat, sami dowódcy, ranni, ledwo z życiem uszli. Był tu niegdyś kościół i klasztor dominikanów, założony w r. 1680, skas. w r. 1832 r.

M. Snów nad rz. Snówką, o 63 w. od Now. Rozległy pałac tutejszy zbudowany był w XVIII w. przez Rdułtowskich. Był tu kościół dawnej fundacji, zabrany w r. 1865 na cerkiew. Nowy wzniesiono z r. 1910.

M. Stołowicze lub Stwołowicze nad rz. Szczarą, o 10 w. od Baranowicz, a 42 w. od Now. Tu w d. 23 września 1771 r. zaszła krwawa bitwa konfederatów barskich pod wodzą hetmana Michała Ogińskiego z wojskiem rosyjskim. Był tu kościół murow. z r. 1639, zabrany po r. 1863 na cerkiew. Nowy kościół murowany zbudowano w r. 1910.

M. Swojatycze nad rz. Wiedźmą, o 63 w. od Now. Piękne dobra z rezydencją, niegdyś Obuchowiczów, teraz hr. Plater-Zyberków. Ludność niemal wyłącznie katolicka, kościół jednak zabrany został w r. 1868 na cerkiew. Nowy kościół powstał dopiero przed kilku laty.

M. Turzec, o 33 w. od Now., stara osada, istniejąca już w XIII w.

M. Wałówka nad rz. Newdą, o 16 w. od Now., w pobliżu jez. Świtezi, drobna osada, niegdyś własność Kurczów, z których Stefan, wojewoda brzeski, fundował tu w r. 1685 kościół i klasztor dominikanów, skasowany w 1835 r. Później własność Niezabitowskich, skonfisk. w r. 1831.

M. Wsielub nad rz. Plissą, o 12 w. od Now. Kościół od r. 1489, obecny mur. z r. 1642.

Wieś Darew, o 8 w. od Baranowicz, ma kościół par. drewn. z połowy XIX w.

Wieś Horodziej przy ruchliwej stacji kolejowej tejże nazwy, przezwaną przed kilkunasty laty Zamirjem.

Wieś Niedźwiadka nad rz. Uszą, o 14 w. od stacji Horodzieja. Urodził się tu 22 sierpnia 1801 r. Ignacy Domejko, kolega i przyjaciel Mickiewicza, później na emigracji po r. 1831 profesor i rektor uniwersytetu w Sant-Jago w Ameryce Południowej.

Wieś Szczorse nad Niemnem, o 21 w. od Now., dawna własność Chreptowiczów, którzy założyli wzorowe gospodarstwo, wzniesli piękną rezydencję ze wspaniałą biblioteką i zbiorami archiwalnymi. Dziś wszystko to w rękach rosyjskich, a bibliotekę wywieziono do Kijowa.

Wieś Tuhanowicze nad rz. Serweczą, o 39 w. od Now., dawna własność Tuhanowskich, później Wereszczaków, u których w latach 1818 — 1820 gościł podczas wakacyj Adam Mickiewicz. Tu poznał i pokochał Marylę W., siostrę kolegi, i pod wpływem tego uczucia napisał wiele pięknych liryk. Z czasem dobra wróciły do Tuhanow-

skich, którzy ze czcią przechowywali pamiątki po największym poecie polskim.

Wieś **Worończa** nad rz. Dorohówką, o 28 w. od Now., w pobliżu miast. Cyryna, niegdyś siedziba ostatniego wojewody nowogródzkiego, Józefa Niesiołowskiego, który zbudował tu mur. kościół w r. 1781. Stary, rozległy dwór w W. jest jednym z najpiękniejszych zabytków budownictwa drewnianego w Polsce.

Wieś **Zadźwieja** nad rz. Dźwieją, o 46 w. od Now. Był tu kościół dawnej fundacji, zabrany w r. 1866 na cerkiew.

Wieś **Zaosie** w pobliżu jeziora Koldyczewskiego, o 35 w. od Now., własność cząstkowej szlachty. Spędzał tu lata dziecińne w domu swego ojca Adam Mickiewicz, ur. w r. 1798 w Nowogródku. Dworek ten po r. 1831 został skonfiskowany.

POWIAT PIŃSKI.

Obszar 11.888 klm. kwadr. Ludność w r. 1912 — 320.800 głów (27 na klm. kw.). Według danych z r. 1897 miało być 4% katolików, 75% prawosławnych i 19% żydów. Z ogólnej przestrzeni 1.106.045 dzies., do rządu należy 112.784 dzies. (w tem 54.799 dzies. lasu), do włośc. nadz. 200.338 dzies. i do włośc. prywatnych 784.106 dzies. (w tem 89 majątków ponad 1 tys. dzies.). Powiat ma charakter nawskroś poleski, pokryty jest przeważnie lasami (38%) i bagnami (27% całej przestrzeni). Było tu przed wojną 36 fabryk, w tem 26 gorzelni, 1 fabryka sukna i 1 huta szklana. W powiecie jest 1 miasto, 11 miasteczek i 6 parafij katolickich.

— **Pińsk**, miasto powiatowe nad rzeką Piną, niedaleko jej ujścia do Prypeci, o 254 w. od Mińska a 356 od Warszawy. Duże ognisko życia dla rozległej okolicy i stacja kolej., 35.400 mieszkańców, w tem 70% żydów, dalej 17 fabryk, m. in. fabryka zapalek, zatrudniająca 370 robotników, i 4 tartaki z 560 robotn. Są tu dwie przystanie

5 unca

wodne, stąd też zaczyna się prawidłowa żegluga parostatkowa po Prypeci aż do Kijowa i dalej. Początki P. sięgają odległych czasów. Wspominana w kronikach już pod r. 1100 dzielnica pińska tworzyła czas dłuższy jedną całość z Turowem. Najazd mongolski około r. 1240 obrócił miasto w perzynę. W r. 1320 Gedymin przyłączył P. do swych posiadłości. Od czasu Jagielly dzieli P. wspólne losy z całą Rzeczpospolitą. W r. 1648 miasto ucierpiało znacznie w walkach z Kozakami: spłonęło tu wówczas podobno 5 tys. domów. Ostatnią klęskę zadał P. pobyt w r. 1708 wojsk szwedzkich Karola XII. Przed r. 1832 posiadało miasto 9 kościołów i klasztorów: jezuitów, franciszkanów, dominikanów, bernardynów, karmelitów, komunistów i bazyłjanów, oraz marjawitek i bazyłjanek. Obecnie pozostały tylko 3 kościoły: parafjalny po-franciszkański z r. 1396, filjalny po-komunistowski, oraz trzeci drewniany na cmentarzu. Największą ozdobą P. jest b. kościół jezuicki, zabrany na monaster prawosławny. Na przedmieściu Leszczu istniał bardzo stary klasztor bazyłjanów, na przedmieściu zaś Karolinie stał zamek, wzniesiony w końcu XVII w. przez Jana Karola Dolskiego, marsz. w. lit., zburzony jednak wkrótce przez Szwedów. W szkołach pińskich pobierał nauki historyk i poeta, biskup Adam Naruszewicz.

M. **Horodno** nad jeziorem tejże nazwy, na pograniczu Wołynia, o 60 w. od Pińska.

— M. **Kożangródek** nad rz. Cną, o 86 w. od Pińska, ma kościół dawnej fundacji, filjalny paraf. w Dawidgródku.

M. **Lubieszów** nad rz. Stochodem, o 70 w. od Pińska, niegdyś własność ks. Dolskich, z których Jan Karol, marsz. w. lit., zbudował tu w r. 1684 kościół i klasztor pijarów. Pijarzy wzniesli w r. 1762 wspaniałą świątynię z muru, ozdobioną pięknymi freskami, oraz utrzymywali do r. 1834 szkołę, w której m. in. pobierał nauki przez lat pięć Tadeusz Kościuszko. Klasztor został zamknięty w r. 1834. Ostatnim jego rektorem a następnie przez

Horodno

długie lata proboszczem w L. był uczony ks. Antoni Moczyński, autor wielu cennych prac historycznych, zmarły tu w r. 1893. Istniał również w L. kościół i klasztor kapucynów, skas. po r. 1831.

M. Łohlszyn, spore miasteczko w pobliżu kanału Ogińskiego, ma około 3 tys. mieszkańców, przeważnie katolików, którzy w ostatnim półwieczu przeszli niezwykle ciężkie prześladowanie ze strony rządu ros. Był tu kościół z XVII w., zabrany w r. 1864 na cerkiew.

M. Nobel nad jeziorem tejże nazwy, stara osada, upamiętniona walką Rusinów z Litwinami już w XIII w.

M. Pohost Zahorodny nad jeziorem Pohoskiem, o 25 w. od Pińska. Tu w r. 1773 urodził się z niezamożnych rodziców Łukasz Gołębiowski, historyk, bibliotekarz w Porycku i w Puławach.

M. Pohost Zarzeczny nad odn. rz. Styru, o 42 w. od Pińska.

M. Stolin nad Horyniem. W pobliżu S. pod Woroniem w d. 23 czerwca 1863 r. Romuald Traugutt na czele powstańców kobryńskich i pińskich walczył z Moskalami.

M. Święta Wola na pograniczu z pow. słonimskim o 60 w. od Pińska.

M. Telechany nad kanałem Ogińskiego, rozległe dobra leśne hr. Pusłowskich. Istniała tu niegdyś znana szeroko fabryka fajansu, założona przez Michała Ogińskiego.

M. Wojnówka, o 80 w. od Pińska, drobna osada.

Wieś Chotynicze, wśród ogromnych błot i lasów, o 70 w. od Pińska, wielkie dobra leśne niegdyś Tyzenhauzów, dziś hr. Potockich.

Wieś Horodyszczce nad jeziorem tejże nazwy, o 14 w. od Pińska. Stoi tu w pięknym położeniu okazały kościół, fundowany w XVII w. wraz z klasztorem benedyktynów, przez kasztelana Karola Kopcia. Kościół był przez długi czas zamknięty i dopiero w ostatnich latach przed wojną odkupiony został przez parafjan.

Wieś Kołodne, w połudn. części powiatu, miejsce urodzenia w r. 1827 znanej artystki-rzeźbiarki, Heleny ze

Skirmunttów Skirmunttowej. W d. 1 lipca 1863 r. zaszła tu bitwa oddziału powstańczego Traugutta z Moskalami. Za pomoc, udzieloną powstańcom, właściciele majątku, Skirmunttowie, musieli sprzedać go w obce ręce.

Wieś Łunin, wielkie dobra ks. Druckich-Lubeckich, kościół drewn. z r. 1694.

— Wieś Łuniniec, stacja węzłowa kolei poleskich, przed ćwierć wiekiem głucha wieś, dziś rosnąca szybko osada, ma około 5 tys. mieszk., kościół drewn. z r. 1903. Ł. w d. 9 lipca 1919 r. zdobyty został przez wojska polskie.

Wieś Ochowo, o 10 w. od Pińska, miała kościół z r. 1758 i ludność katolicką. W r. 1868 kościół zabrano na cerkiew, a mieszkańców przymusowo zapędzono do prawosławia.

Wieś Osowiec lub Osowce, kościół drewn. z r. 1648.

Wieś Porzecze nad Jasioldą, o 28 w. od Pińska, dawna własność rodziny Skirmunttów, ma piękne gospodarstwo, wielką gorzelnię i fabrykę sukna. Do r. 1879 była tu i cukrownia.

Wieś Serniki nad rz. Stubłą, w pobl. Styru, duża osada drobnoszlachecka.

POWIAT RZECZYCKI.

Obszar 12.640 klm. kw. Ludność w r. 1912 — 313.500 głów (25 na klm. kw.). Według danych z r. 1897 miało być blisko 4% katolików, blisko 83% prawosławnych i 13% żydów. Z ogólnej przestrzeni 1.112:472 dzies. do rządu należy 160.438 dzies. (w tem 104.310 dzies. lasu), do włościan nadz. 369.167 dzies. i do właśc. prywatnych 570.733 dzies. (w tem 53 maj. ponad 1 tys. dzies.). Powiat, położony w widłach Prypeci i Dniepru, ma charakter zupełnie poleski. Z zakładów przemysłowych jest w nim 35 gorzelni i 8 tartaków. Oprócz miasta powiat. jest 11 miasteczek i 2 parafje katolickie.

Rzeczyca, miasto powiatowe, na prawym brzegu Dniepru, o 8 w. stacja kolei poleskich, 238 w. od Miń-

ska, znaczna przystań handlowa, 6 tartaków, 11.600 mieszkańców, w tem 61% żydów. Starożytny ten gród, niegdyś w ziemi Drewlanów, od XIII w. przyłączony do Litwy, był miastem powiatowem w województwie mińskiem. Niszczony był niejednokrotnie przez Kozaków i Rosjan. Zamek zburzony został w r. 1655. Był tu klasztor dominikanów, fund. Słuszków z r. 1634, skas. w r. 1835. Pozostał kościół, przebudowywany niejednokrotnie. Tu w r. 1830 ur. się wybitny prawnik i publicysta polski, Włodzimierz Spasowicz.

— M. Barbarów nad Prypecią, rozległe dobra z wielkim pałacem Horwattów.

M. Brahina nad rz. Brahinką, o 75 w. od Rzeczyca, niegdyś własność ks. Wiśniowieckich. Tu na dworze ks. Adama zjawił się około r. 1604 tajemniczy Dymitr, pretendent do tronu moskiewskiego, który po paru latach objął dziedzictwo carów.

M. Chojniki, o 70 w. od Rzeczyca, niegdyś własn. Prozorów, z których Karol, ostatni oboźny w. lit., zasłużony dla sprawy publicznej działacz, słynny z cnót i patriotyzmu, mieszkał stale i zmarł tu w r. 1833. Był tu kościół, skas. po r. 1863.

M. Chołmecz, przystań nad Dnieprem.

M. Czykałowicze nad rz. Brahinką, drobna osada.

M. Horwał w pobliżu ujścia Berezyny do Dniepru.

1915 — M. Jurewicze na głębokiem Polesiu, o 100 w. od Rzeczyca. Był tu niegdyś kościół i klasztor jezuitów z r. 1726. Klasztor został skasowany w r. 1833, a kościół w r. 1866 zabrany na cerkiew.

1915 — M. Kalenkowicze, o 134 w. od Rzeczyca, drobna osada.

M. Komaryn, przystań na Dnieprze.

M. Łojów nad Dnieprem, naprzeciwko ujścia do niego Soży. Znaczna przystań handlowa, pamiętna w dziejach zwycięstwem, odniesionem tu 31 lipca 1649 r. przez Janusza Radziwiłła nad zbuntowanem kozactwem. Jest tu kościół filjalny, par. rzeczyckiej.

1915 — M. Narowla, przystań nad Prypecią i wielkie dobra leśne Horwattów z okazałym pałacem.

Wieś Ostrohlady lub Ostrohladowicze w pobliżu Chojnik. Kościół z r. 1626 fund. Charłęskich.

Wieś Rudaków w par. ostrohladzkiej, dawna własn. Oskierków z licznym zbiorem pamiątek.

Wieś Wasilewicze, o 39 w. od Rzeczyca, od czasu przeprowadzenia tu linii kolejowej ważny punkt ruchu handlowego i przewozowego.

POWIAT SŁUCKI.

Obszar 7.812 klm. kwadr. Ludność w 1912 r. — 339.200 głów (43 na klm. kw.). Według danych z r. 1897 miało być 10% katolików, 73% prawosławnych i 15% żydów. Z ogólnej przestrzeni 646.462 dzies. do rządu należy 18.317 dzies. (w tem 14.678 dzies. lasu), do włośc. nadz. 193.797 dzies. i do własc. prywatn. 424.594 dzies. (41 maj. ponad 1 tys. dzies.). W powiecie są 33 gorzelnie, 7 tartaków i 1 fabryka korków. Oprócz miasta powiat jest tu 14 miasteczek i 7 parafij katolickich.

— Słuck, miasto powiatowe nad rz. Słuczą litewską, przy szosie warsz.-mosk., pozbawione dotychczas komunikacji kolejowej, ma 17.900 mieszk., w tem 69% żydów. Stara osada, wspomiana już w kronikach pod r. 1116, kolejno własność książąt ruskich, litewskich, potem Olelkowiczów i Radziwiłłów, w pocz. XVIII w. stała się jednym z głównych siedlisk reformacji polskiej na Litwie. Janusz Radziwiłł wzniósł tu w r. 1617 zbór kalwiński, a Krzysztof Radziwiłł założył w r. 1625 szkołę i seminarjum tegoż wyznania. W r. 1655 miasto odparło skutecznie ataki najezdniczych wojsk moskiewskich. W r. 1767 związana tu została konfederacja dysydentów litewskich pod laską Jana Grabowskiego, generała wojsk litewskich. Około r. 1750 powstała tu fabryka pasów litych, która miała z czasem zasłynąć w całej Polsce. Pod dyрекcją Mażarskich wyrabiano tu rocznie około 200 pasów.

Istnieje tu kościół katolicki po-bernardyński, dwa kościoły kalwińskie, 4 cerkwie i klasztor prawosławny na przedmieściu Trojczanach, który w XVIII w. był jednym z głównych ognisk intryg rosyjskich w Polsce.

M. Bobownia, o 55 w. od Slucka. Kościół tutejszy zabrany został w r. 1865 na cerkiew.

M. Cimkowicze, o 48 w. od Slucka. Kościół z r. 1647.

M. Howleznia, o 14 w. od Nieświeża, niegdyś własność benedyktynek nieświeskich, które zbudowały tu piękną cerkiew unicką w stylu gotyckim, w r. 1889 zabraną na prawosławie i zeszpeconą skutkiem przeróbek.

M. Hrozów, o 22 w. od Slucka. Kościół tutejszy zabrany został w r. 1865 na cerkiew.

M. Kleck nad rz. Łanią, o 60 w. od Slucka. Stary gród; wspominany już w XI w., przez Zygmunta Augusta nadany Radziwiłłom, którzy w r. 1586 założyli tu ordynację klecką z rezydencją w Radziwilmontach. Ordynacja ta w r. 1874 połączona została z nieświeską. Kościół mur. z r. 1550. Miejscowość ta pamiętna jest zwycięstwem, odniesionem tu w r. 1506 przez wojsko polskie pod wodzą Michała Głińskiego nad Tatarami, którzy pustoszyli cały kraj.

M. Kopyl nad rz. Kamionką, o 40 w. od Slucka, niegdyś własność historycznej rodziny ks. Olelkowiczów, którzy wzniesli tu zamek obronny, dziś nieistniejący. Kościół dawnej fundacji, nowy mur. z r. 1859.

M. Lachowicze nad rz. Wiedźmą, o 84 w. od Slucka, niegdyś własność Chodkiewiczów, którzy wzniesli tu zamek. Mieszkał w nim sławny hetman, Jan Karol Chodkiewicz. Obecnie dziedzictwo hr. Kossakowskich. W r. 1660 zamek tutejszy przez pół roku dzielnie wytrzymywał oblężenie moskiewskie, aż w końcu na pomoc obrońcom pod wodzą Michała Judyckiego przyszły wojska hetmanów: Czarnieckiego i Sapiehy. Kościół, fund. hetmana Chodkiewicza, wymurow. w połowie XVIII w., zabrany został w r. 1865 na cerkiew. Spoczywają w nim zwłoki znako-

mitego patrioty, Tadeusza Rejtana, który mieszkał i zmarł w pobliskiej Hroszówce.

M. Niedźwiedzica lub Niedźwiedzicze w pobliżu rz. Szczary, o 76 w. od Slucka, głośnie z prześladowań religijnych, jakim podlegała tutejsza ludność katolicka w ciągu ostatniego półwiecza. Kościół od r. 1645 drewn., około r. 1910 wzniesiony nowy murowany.

M. Nieświeleż nad dwoma jeziorami, z których bierze początek rzeka Usza, wpadająca do Niemna, o 64 w. od Slucka. Szosa długości 13 wiorst łączy N. ze stacją kol. w Horodzieju. Jedno z większych miast w gubernji o bogatej przeszłości dziejowej, od czterechset lat należy do ks. Radziwiłłów, którzy wzniesli tu okazały zamek, niedawno gruntownie odnowiony, w którym znajduje się wielka biblioteka i cenne archiwum oraz zbrojownia. Było tu w swoim czasie 5 kościołów, z których pozostał tylko jeden, z XVI w., z pięknymi freskami, grobami Radziwiłłów i pomnikiem pracującego tu niegdyś Wład. Syromkomi. Pozostałe kościoły pozamykano lub poprzerabiano na cerkwie. Obok kościołów istniały tu klasztory: benedyktyńskie, bernardynów, dominikanów, jezuitów oraz benedyktynek. W XVIII w. ks. Karol Radziwiłł założył tu szkołę artylerji na 30 uczniów, Dziś miasto ma 10.500 mieszkańców, w tem 65% żydów.

M. Romanów nad rz. Wutwą, o 24 w. od Slucka pamiętne starciem w d. 15 lipca 1812 r. 1-go pułku strzelców konnych wojsk polskich z wojskiem rosyjskim podczas pochodu armji Napoleona na Moskwę.

M. Siemieżów lub Siemieżewo nad rz. Moroczą, o 35 w. od Slucka.

M. Sienławka lub Siniawka nad rz. Naczą, o 61 w. od Slucka.

— M. Starobin nad rz. Sluczą, o 35 w. od Slucka.

— M. Wyzna nad rz. Wyznianką, o 28 w. od Slucka, drobna osada.

23 lip

Wieś Borki na pograniczu z pow. pińskim, w pobliżu Hancewicz, pamiętna starciem z Moskalami resztek oddziału Romana Rogińskiego w d. 26 lutego 1863 r. podczas jego wyprawy na Polesie.

Wieś Dorohowica nad rz. Wynią, o 21 w. od Słucka. Tu ur. się i mieszkała poetka Zofja z Mańkowskich Trzeszczkowska, pisująca pod pseudonimem „Adam M-ski“, autorka pięknych „Pieśni Dorohowickich“.

Wieś Hołynka nad rz. Naczą, na pograniczu Polesia, dawne dziedzictwo Wendorfów, opisane w „Pamiętnikach“ Ewy z Wendorfów Felińskiej, która tu spędziła swoją młodość.

Wieś Hroszówka lub Hruszówka w pobliżu Lachowicz. Tu żył i umarł w sierpniu 1790 r. nieśmiertelnej pamięci patriota, Tadeusz Rejtan, poseł ziemi nowogródzkiej, pamiętny protestem przeciwko pierwszemu podziałowi kraju.

Wieś Raczkiewicze w pobliżu Starobina, dawna własność Zaleskich, miejsce urodzenia w r. 1819 Bronisława Zaleskiego, zasłużonego działacza politycznego i pisarza, zmarłego na emigracji w Paryżu.

Wieś Radziwilimonty nad rz. Ceperą, dopływem Łani, dawna rezydencja Radziwillów kleckich. Stąd podobno pochodził znany w swoim czasie muzyk i rysownik Artur Bartels.

Wieś Sawicze nad rz. Bereżnicą, dawne dziedzictwo Wojniłowiczów, ostatnio własność Edwarda W., wybitnego działacza społecznego, prezesa mińskiego Towarzystwa rolniczego.

Wieś Starczyce w pobliżu Starobina. Kościół dREW. z r. 1716 fund. Radziwillów.

Wieś Zamość w pobliżu Hreska, miejsce urodzenia w r. 1824 poety i literata Antoniego Pietkiewicza (Adama Pluga). Był tu kościół z r. 1649, zabrany w r. 1865 na cerkiew.

